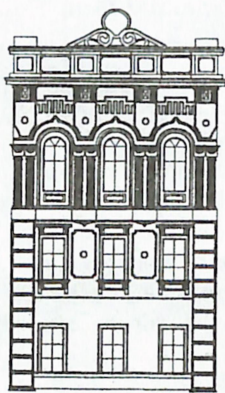

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Культура України

Випуск 6
Мистецтвознавство

Збірник наукових праць

Харків
2000

Бібліотека ХДАК
інв. № 437757

ОПРЯЖЕННЯ
ОКРЕМІЛЛЯ

З ІСТОРІЇ МУЗЕЙНОЇ СПРАВИ НА ХАРКІВЩИНІ (30-ті рр. XX ст.)

Розглядається ідея утворення мережі музейних інститутів, яка виникла в 30-ті рр. XX ст., і проект Центрального Палацу Техніки архітектора О.М.Бекетова, створений з метою популяризації науково-технічних досліджень

На початку XX ст. з'являється декілька країн, в яких культурні процеси відбувалися в умовах тоталітаризму - Італія, Німеччина та СРСР.[5] Тоталітарний комуністичний режим створював певний тип культури. Йдеться про формування індустріальної цивілізації з новим науково-технічним потенціалом і новою роллю промислового міста в цілісній культурній системі. Культура, створена цим режимом, мала військово-промислове спрямування і спиралася на ті форми, які пізніше одержали назву воєнно-промислового комплексу. Гранично спрощуючи духовні, гуманітарні ціннісні системи, культура комуністичного тоталітаризму орієнтувалася на поширення науково-технічних знань та сциєнтистських цінностей в певних межах, визначених догматом про пріоритетність марксизму-ленінізму над усіма видами суспільної свідомості й навіть над самою раціональністю.[10]

Згідно з положеннями радянської влади соціалістичне суспільство мало бути високо індустріалізованим: засоби виробництва націоналізовані, а господарство планове. Відразу після 1917 р. почали створюватись заклади, покликані планувати та керувати економікою. Початковий варіант грандіозних перетворень економічного розвитку набув назву - перший п'ятирічний план, що прийнято у 1928 р., головна мета якого - «наздогнати та випередити» капіталістичні країни в економічному розвитку. Провідну роль повинна була відіграти промисловість.

Харків - яскравий приклад реалізації ідеї індустріалізації. В унісон політичним та економічним змінам посилювався інтерес до законів технічного розвитку, технічних досягнень тощо, який втілювався в ідеї організації Всеукраїнського науково-показового автомобільного музею [4], Всеукраїнської промислової виставки[3] та, звичайно, у розпочатій при Науковому технічному управлінні вищій раді народного господарства УСРР підготовчій роботі в справі організації Українського технічного музею (УТМ).

Ідеї створення технічного музею в Україні з метою популяризації та збереження пам'яток науки і техніки висувались й рані-

ше, але наприкінці 20-х рр. такий музей набував виняткової актуальності в умовах сприяння справі максимального підвищення темпу індустріалізації країни. На засіданні Ради Народних Комісарів УСРР, яке відбулося 20 грудня 1928 р., зазначалося, що «при наявних умовах сучасна промислово - показова виставка не відповідає вимогам масової пропаганди та обміну технічним досвідом наочними методами...». [7, арк.7] Тому прийняли рішення дозволити ВРНГ УСРР скласти відповідний проект будівництва нового приміщення для Промислово-технічної виставки-музею - передбачалася саме така назва, але комісія НТУ ВРНГ УСРР від 29 квітня 1929 р. ухвалила іншу - Український технічний музей.

На цьому засіданні РНК УСРР було запропоновано Харківському Окревиконкому виділити за згодою з ВРНГ УСРР відповідну земельну ділянку для організації виставки. Крім того, оголосили конкурс на проект побудови нового приміщення для виставки і асигнували для підготовчих робіт у 1928 р. 20 000 крб. із резервного фонду. У п'ятирічному плані народного господарства передбачалося визначити потрібні асигнування для побудови цієї виставки.

Голова ВРНГ УСРР у відповідь, 6 лютого 1929 р. сповістив Управлінню Справами Раднаркому, що складання проекту побудови Промислово-технічної виставки-музею ВРНГ доручено фахівцеві інж. В.В.Данилевському [7,арк.8], який мав скласти пояснювальну записку, визначивши основний напрям виставки-музею і схему її організації. Після проведення наради передбачалося відрядити Данилевського та представника постійної Промислової виставки за кордон для вивчення зарубіжного досвіду та консультації щодо проекту виставки. ВРНГ визнала найкращим місцем для розташування виставки іподром, напроти міського парку з західної межі Белгородського шосе, східної - Пушкінської вулиці, з південної водонапірної вежі [7,арк.8]. Харківський Окрміськгосп не заперечував, проте попередив, що Всеукраїнська рада фізкультури мала на меті побудувати стадіон [8], але, оскільки площа дозволяла, дійшли висновку розмістити на цій території й виставку, й стадіон.

Розпочали організацію музею досить активно завдяки ініціативі академіка Данилевського, якому належить провідна роль у створенні Українського технічного музею. Ця людина залишила помітний слід у науці, присвятивши все своє життя вивченню закономірностей розвитку техніки. Він розробив схему та принципи організації УТМ, що викладені докладно на сторінках його праці - «Український Технічний Музей» [6]. Вона містить проект доповідної

записки Раднаркому УСРР у справі організації Українського Технічного Музею, проект Статуту про УТМ, принципи упорядкування зібрань музею, схему його організації та структуру, аналіз систем та побіжний огляд відомих технічних музеїв того часу.

УТМ, за проектом Данилевського, мав діалектично охопити й виявити всю історію розвитку технічних засобів, акцентуючи увагу на принципи соціалістичного будівництва, бути науково-дослідним центром та історико-технічним архівом, що мав збирати й вивчати весь речовий та документальний матеріал щодо історії промисловості, обслуговувати широкі маси трудящих, тобто здійснювати просвітницьку діяльність. Передбачалося організувати філіали від музею по основних виробничих вузлах, великих підприємствах.

В.В.Данилевський був прихильником демократичних методів роботи західноєвропейських технічних музеїв, зокрема він не сприймав пасивну поведінку відвідувачів, яким заборонялося у вітчизняних музеях доторкатися до експонатів, і навпаки, вважав за необхідне залучати їх до участі в технічних процесах, використовуючи експонати.

Структурно УТМ передбачав: по-перше історико-технічний музей, експозиційні речові збірки якого мали організуватися за схемою, де кожному етапу технічного розвитку відповідали б певні господарчі форми. По-друге, постійну виставку з метою висвітлення стану української промисловості, зокрема окремих галузей, відповідаючи своєю системою самій структурі української промисловості.

Поруч зі стаціонарною передбачались постійні та періодичні виставки по нових технічних досягненнях. Крім того, на думку Данилевського, необхідні були допоміжні засоби масової роботи (кіно-лекційна частина, консультаційні кабінети та бібліотека з читальнею), засоби дослідної роботи (дослідні кабінети і лабораторії, документальний та речовий архів, наукова бібліотека, картотеки, наукові відрядження та експедиції, бюро наукових зв'язків), приділялась увага допоміжним технічним засобам (музейно-консервувальні лабораторії, модельні майстерні, фотокіно лабораторії, видавнича частина).

Архівні матеріали ЦДАВО України про обстеження роботи УТМ у травні-червні 1932р., введені до наукового обігу В.О.Константиновим [9], свідчать, що музей на той час навіть не мав свого приміщення, а був розташований на території з Постійною промисловою виставкою, що не сприяло ні науковій, ні просвітницькій діяльності. Діяльність УТМ викликала критичну незадовільну

оцінку комісії, яка перевіряла його стан. Незважаючи на деякі спроби Раднаркому УРСР прискорити будівництво музею, фінансова скрута, на жаль, так і не дозволила цього зробити.

Поряд із прагненнями побудувати мережу музейних інститутів, якою можна легко керувати, одночасно виникає серія проектів, покликаних створити такі музеї, де образ нового суспільства був би зображений всебічно. У 30-ті рр. було поширено орієнтування на великомасштабні архітектурні та промислові проекти, до яких можна віднести й проект Центрального палацу техніки південних залізниць.

Проблема наукового проектування музею нового типу - музею-центру науки та техніки - була складною і масштабною. Крім організаційної і фінансової сторони проектування вона передбачала створення концепції музею, розробку і побудову його тематико-експозиційної і виставочної діяльності, комплектування фондів, ведення науково-дослідної, методичної і просвітньої роботи та, звичайно, проектування будинку для музею, створення його архітектурно-художнього образу і відповідного оформлення.

Програма проекту передбачала зробити цей Палац центром масової пропаганди технічних знань, науково-показовим закладом, базою позашкільної технічної освіти, а також допоміжним закладом для підвищення кваліфікації працівників транспорту, починаючи від некваліфікованих робітників до інженерно-технічного персоналу. Реалізувати цю мету мала як експонуванням різних об'єктів транспорту в музеї, так і за допомогою кінофільмів, вагона-виставки, організації на виробництві технічних кабінетів та технічних куточків.

Таким чином, у Палаці техніки поряд з музейною, тобто виставочною частиною, передбачались приміщення для аудиторій, лабораторій, кабінетів, бібліотеки та ін. Музейна та навчально-наукова частина не повинні були зосереджуватися окремо одна від одної, щоб із виставочних зал після наочного ознайомлення можна було швидко перейти в аудиторії та навпаки. Зважаючи на це потрібно було спроектувати основні групи приміщень [11, арк.1-2] (див. додаток 1).

Виконував ескізний проект Центрального Палацу Техніки відомий архітектор Олексій Миколайович Бекетов [2], про що свідчить збережений у Центральному державному науковому технічному архіві договір від 14 грудня 1932 р., укладений із сектором Технічної пропаганди південних залізниць. [11, арк.5] Під будівлю Палацу передбачалося відвести цілий квартал. Головний фасад

будинку спроектували на одну з центральних магістралей міста - вулицю Свердлова.

Ідея головного фасаду повинна була втілювати гасло: «Техніка - масам», що виражалось, по-перше, в архітектурі будинку: середній виступ із великою аркою і боковими її виступами з такими ж арками, відчиняли головні музеї Палацу так, що виставлені там предмети було видно навіть із вулиці; по-друге, скульптурою, що зображувала над порталом головного входу алегоричну фігуру «Техніки», а також іншими скульптурними групами над будинком.

Саме проекту Бекетова на закритому конкурсі надано було першу премію.[11,арк.10] Слід зазначити, що за проектами архітектора Бекетова у Харкові споруджено більше сорока монументальних споруд, більшість із яких є пам'ятниками архітектури.[1] На жаль, цей благородний задум не здійснився. Хоча реалізація важливих для музейної справи Харківщини проектів - створення УТМ та Центрального палацу техніки південних залізниць на той час виявились неможливими, ідеї ці були досить доцільними, новими та сміливими, окрім того, це був не лише приклад поширеної на той час через політичні та загальнокультурні тенденції, популяризації науково-технічних досягнень, але й прагнення особистостей, відомих діячів науки реалізувати свої задуми на користь міста та країни.

Список літератури

1. Бекетов А.Н. - выдающийся зодчий города Харькова: Метод. рекомендации лекторам // Сост. З.Б.Остащенко-Кудрявцева. - Х.: Б.и., 1981. - 23 с.
2. Бекетов О.М. // УРЕ. - К., 1959. - Т.1. - С.289.
3. Всеукраїнська промислова виставка / Всесвіт. - 1925. - № 7. - С.7.
4. Всеукраїнський автомобільний музей // Вісті. - 1928. - 17 липня.
5. Голомисток И.Н. Тоталитарное искусство. - М., 1994. - 295 с.
6. Данилевський В.В. Український технічний музей. - Х.: ВРНГ УРСР, 1929. - 31 с.
7. ДАХО, Р - 845, оп.3, спр. 2697. - О виставках, музеях и экскурсиях.
8. До збудування Всеукраїнського стадіону в Харкові// Всесвіт. - 1925. - №1. - С.24.
9. Константинов В.О. Академік В.В.Данилевський - ініціатор створення Українського технічного музею // Історичне краєзнавство і культура VIII Всеукраїнська наукова конференція. Ч.1. - 1997. - С.370-374.
10. Попович М.В. Нарис історії культури України. - К., 1998. - С.625
11. ЦДНТА України, Ф.2, оп. 1, од. зб. 42.